

# Thema 1, rechtsstaat

## Hoofdstuk 1, idee en oorsprong van de rechtsstaat

**Totalitaire staat** (staat waarin de staat doordringt tot in het persoonlijke leven en bepaalt wat mensen mogen lezen en zien, waar ze mogen wonen en werken en reizen)

**Politiestaat** (burgers leven permanent in angst dat geheime dienst bespioneert/afluistert of landgenoten hen verraden)

Paragraaf 1.1, wat is een rechtsstaat?

**Rechtsstaat** (staat waarin burgers met grondrechten worden beschermd tegen machtsmisbruik en willekeur van de overheid)

↳ Nederland is een democratische rechtsstaat, meedoen vrij verkiezingen en meebeslissen.

**Sociale rechtsstaat** (staat waarin wetten en voorzieningen zijn om welvaart/welzijn te bevorderen)

In een rechtsstaat is er **vertrouwen** en **wederkerigheid** (voor wat hoort wat)

↳ sociale vrede en cohesie.

**Rechtszekerheid** ontstaat doordat burgers en staat zich aan de wetten houden.

Een rechtsstaat is niet vanzelfsprekend, en moet 'onderhouden' worden.

Paragraaf 1.2, hoe is de rechtsstaat ontstaan?

In de 18e eeuw was er in Europa **verlichting** en verlangen naar maatschappelijk geluk.

↳ Kwam doordat er in de 16e eeuw burgeroorlogen en in de 17e machtige koningen waren.

Door drukpers kon **nieuwe kennis** sneller en breder verspreid worden. Het mens- en wereldbeeld veranderde hierdoor.

Burgerij geloofde in de kracht van de **rede**, het gezonde verstand. Dankzij dit konden wetten van de natuur en voorwaarden voor een rechtvaardige, gelukkige samenleving worden beredeneerd. Om **vrijheid** te bereiken moesten de grootmachten eerst ingeperkt worden.

↳ Filosofen, zoals Hobbes, Locke en Rousseau, filosofeerden over hoe dit bereikt kon worden.

Hieruit ontstond het **sociaal contract** (afspraken om in natuurlijke vrijheid en gelijkheid te kunnen leven)

De eerste taak van de **staat** was om de veiligheid van burgers te garanderen (**geweldsmonopolie**), deze macht werd gecontroleerd door het recht.

De burgers bepalen zelf (van onderaf) de macht die de staat (van bovenaf) over hen mag uitoefenen. De staat is dus meester en knecht, om dit te controleren wordt de macht opgesplitst: trias politica. (Montesquieu)

Grondbeginselen van de rechtsstaat:

- Het beginsel van de grondrechten: alle mensen in vrijheid en gelijkheid.
- Het soevereiniteits- en democratiebeginsel: mensen sluiten gezamenlijk vredesakkoord, het sociaal contract.

- Het legaliteitsbeginsel: staat kan sociaal contract afdwingen, maar is strikt gebonden aan de wetten die partijen zelf hebben opgesteld.
- Het beginsel van de trias politica: macht van de staat verder begrensd door interne scheiding.

## Hoofdstuk 2, grondwet en grondrechten

**Preamble** (hierin staat beschreven van welke idealen de samenleving koestert, welke identiteit ze nastreeft (liberaal of socialistisch, religieus of seculier) op welke wijze de staat moet worden ingericht om idealen te realiseren)

De grondwet:

- Begrenst de macht van de staat en garandeert daarmee de vrijheden van burgers;
- Legt de fundamentele rechten van burgers vast;
- Geeft aan hoe de belangrijkste organen van de staat (koning, ministers, parlement, rechterlijke macht) in grote lijnen zijn georganiseerd;
- Drukt de eenheid van de natie uit. Binnen het staatsverband vormen alle burgers, ondanks alle verschillen, toch een eenheid.

### Paragraaf 2.1, ontstaan van de grondwet

In 1798 kreeg Nederland onder invloed van de Franse Revolutie en bezetting de **Staatsregeling van de Bataafse Republiek** (voorloper van de grondwet) Hierin stond dat iedere burger gelijk is en vrijheid van meningsuiting, drukpers en godsdienst.

In Nederland volgden al snel staatsgrepen en grondwetten. Pas in 1813, na de val van Napoleon, werd Nederland een constitutionele monarchie (een koninkrijk met een grondwet) Koning Willem I had geen absolute macht meer.

↳ Parlementair stelsel wordt ingevoerd in de vorm van een Staten-Generaal.

- Vooral adel kreeg zitting
- Weinig sprake van grondrechten voor burgers (behalve vrijheid van godsdienst)

In 1848 werden onder leiding van kamerlid Thorbecke solide fundamenten onder het 'Huis van de rechtsstaat' gelegd →macht koning ingeperkt en hij werd onschendbaar.

↳ De ministers kregen de verantwoordelijk voor wetgeving en beleid.

- Grondrechten werden uitgebreid
- Democratie werd vergroot door directe verkiezingen van de Tweede Kamer (alleen mannelijk kiesrecht die genoeg belasting betaalden: **het census kiesrecht**)

Volgens Thorbecke had de staat één taak: de vrijheid van burgers dienen. De staat mocht zich niet met hun leven bemoeien en moest op levensbeschouwelijk terrein neutraal zijn.

**Nachtwakersstaat** (staat die voornamelijk inzet voor bewaking, veiligheid burgers en noodzakelijke voorwaarden economische groei realiseert)

**Klassenstrijd** (Strijd tussen arm en rijk, tussen arbeid en kapitaal)

1917 - algemeen mannenkiesrecht, 1919 - vrouwenkiesrecht

In WOII werden grondrechten geschonden.

Paragraaf 2.2, wat staat er in de grondwet?

**Klassieke grondrechten** (vrijheid & gelijkheid van burgers, overheid moet hieraan voldoen)

- Recht op **gelijke behandeling** in gelijke gevallen, geen discriminatie,
- Recht op **persoonlijke vrijheid**, privacy, onaantastbaarheid van lichaam, vrijheid godsdienst en onderwijs, recht op eigendom.
- Recht op **politieke vrijheid**, algemene kiesrecht, vrijheid meningsuiting, drukpers en verenigingen etc.

**Sociale grondrechten** (overheid moet haar best hiervoor doen, sociale zekerheid etc.)

**Sociale rechtsstaat/verzorgingsstaat** (wetten & voorzieningen om welzijn en -vaart burgers bevorderen, 1983)

Paragraaf 2.3, wat zijn de grenzen van onze vrijheid?

**Wederkerende erkenning** (vrijheid en gelijkheid gaat beide kanten op, geldt voor iedereen)

**Behoudens ieders verantwoordelijkheid voor de wet** (beperking van de grondwet door overheid soms mogelijk)

Grondrechten hebben **geen absolute gelding** (wanneer beperking grondwet nodig is, mag regering en parlement hierover beslissen)

**Verticale werking** (burgers tegenover de staat op grondrechten beroepen)

**Horizontale werking** (burgers zich tegenover elkaar op hun grondrechten beroepen)

Er is geen rangorde in de grondrechten, de rechter weegt belangen af.

Hoofdstuk 3, legaliteitsbeginsel

**Legaliteitsbeginsel** (iemand's vrijheid kan alleen worden ingeperkt als de rechtmatigheid van die beperking is vastgelegd in wetten en regels die door parlement zijn aangenomen)

Paragraaf 3.1, legaliteitsbeginsel en de rechtsstaat

**Heerschappij van de wet** (burgers en ook de staat moeten zich aan de wet houden)

**Rechtszekerheid** (duidelijkheid en vertrouwen, doordat burgers weten waar ze aan toe zijn)

**Recht** (het geheel van wetten en vastgelegde regels)

**Rechtsorde** (het geheel van rechtsregels en rechtsbeginselen en de manier waarop het recht georganiseerd is)

Wetten en rechtsregels ontstaan om het maatschappelijke leven geordend te houden, ook komt het voort uit de normen en waarden die de meeste mensen met elkaar delen.

Eisen kwalitatieve wet:

- Wetten moeten algemeen zijn, ze gelden voor iedereen,
- Wetten moeten openbaar en begrijpelijk zijn, iedereen kan de wet kennen,
- Wetten mogen geen onmogelijke eisen stellen, waar burgers niet aan kunnen voldoen,
- Wetten mogen niet met terugwerkende kracht worden toegepast, vertrouwen gaat anders verloren,
- Wetten mogen niet onderling tegenstrijdig zijn,
- Wetten mogen niet te vaak veranderd worden, tast de rechtszekerheid aan,
- Toepassing moet redelijk, eerlijk en zorgvuldig zijn, bv. geen gevangenisstraf op lichte verkeersovertreding.

Paragraaf 3.3, horizontale en verticale machtsverhoudingen

Horizontale relaties zijn vastgelegd in het **privaatrecht**.

Verticale relaties zijn vastgelegd in het **publiekrecht**.

## Hoofdstuk 4, trias politica: scheiding en evenwicht van machten

Paragraaf 4.1, ontstaan en doel van de trias politica

**Trias politica** (macht is intern gescheiden, voor controle en extra waarborg)

- Wetgevende macht, stelt de wetten op (parlement en regering),
- Uitvoerende macht, voert de wetten uit (**ministers**),
- Rechterlijke macht, oordeelt in conflicten over juiste toepassing wetten (onafhankelijke rechters).

**Checks and balances** (de machten controleren elkaar en werken evenwichtig samen)

Wetgevende macht kan uitvoerende macht controleren en ter verantwoording roepen.

Wetgevende macht kan rechterlijke macht controleren, door bv. een wetswijziging.

Rechterlijke macht controleert de wetgevende macht, de rechter mag wetten toetsen aan internationale verdragen, de grondwet en regelgeving vastgesteld door lagere overheidsorganen.

Paragraaf 4.2, de drie machten in Nederland

**Parlement** (hoogste macht Nederland, hierin debatteren volksvertegenwoordigers en kunnen wetsvoorstellen indienen, stemming bepaalt wat wordt doorgevoerd, Staten-Generaal)

**Regering** (koning en ministers)

Wetten moeten via de Tweede Kamer door de Eerste Kamer.

**Europese Unie** (op belangrijke terreinen macht, vooral economisch en monetair)

**Ministers** (zorgen ervoor dat aangenomen wetten worden uitgevoerd)

↳ ontwikkeling van beleid, ambtenarenapparaat (bv. politie en leraren) ook wel vierde macht.

Ambtenaren zijn steeds vaker aangewezen op de kennis en expertise van anderen.

**Parlementaire enquêtecommissie** (ter controle uitvoerende macht, om uit te zoeken waar ambtenaren hun bevoegdheden hebben overtreden)

**Discretionaire bevoegdheid** (de bevoegdheid om in sommige gevallen zelfstandig beslissingen te nemen over hoe een wet wordt toegepast)

Ambtenaar bepaalt per geval wanneer een regel zal gelden.

↳ hier is de rechterlijke controle op de uitvoerende macht belangrijk.

Toga representeert de onafhankelijkheid van een rechter. Beroepsethiek is onpartijdig.

**Rassen- of klassenjustitie** (wanneer een rechter zich laat leiden door vooroordelen over ras of sociale afkomst)

↳ dit is niet toegestaan.

**Rechtsbescherming** (in conflicten met de overheid oordeelt de rechter over de rechtmatigheid van overheidsoptreden)

In hoger beroep gaan (wanneer de verliezende partij naar een hogere rechter stapt om er nog eens naar te kijken)

**Hoge Raad** (hoogste beroepsrechter, heeft het laatste woord)

Paragraaf 4.3, samenspel van de drie machten

**Kaderwetgeving** (wetgever beperkt zich vaak tot slechts de beleidsdoelen)

↳ Uitvoerende macht krijgt opdracht die beleidsdoelen te realiseren in de praktijk.

Hierdoor wordt het evenwicht verschoven tussen de wetgevende en uitvoerende macht.

**Jurisprudentie** (alle eerdere uitspraken van alle rechter samen)

↳ wordt gebruikt bij gecompliceerde gevallen.

Wanneer dit in combinatie met de wetten geen duidelijk antwoord verschaft, moet de rechter nagaan of grondrechten ten onrechte zijn beperkt en indien nodig de wetgever en bestuur corrigeren.